

Ks. JERZY ZAJĄC

CZASOPIŚMIENNICTWO ALUMNÓW
POLSKICH SEMINARIÓW DUCHOWNYCH DO 1918 R.
(WEDŁUG STANU BADAŃ NA KONIEC 2015 ROKU)

Podjęte przed kilkunastu laty, i z każdym następnym rokiem intensyfikowane, badania czasopiśmiennictwa studentów polskich seminariów duchownych, owocują dziś niebagatelnym dorobkiem, który wiedzę o polskich seminariach duchownych i ich wychowankach ubogaca o fakty nieznanne badaczom prasy polskiej, historykom zainteresowanym biogramami pisarzy katolickich czy dziejami diecezjalnych i zakonnych seminariów duchownych w Polsce. Doceniając wkład, jaki w to dzieło wniósł przed laty ks. Zygmunt Zieliński poprzez swą *Bibliografię*¹, trzeba stwierdzić, że właściwy początek badaniom czasopiśmiennictwa kleryków polskich seminariów duchownych dał dopiero ks. Kazimierz Rulka, drukując w 2003 r. artykuł p.t. *Czasopisma kleryckie w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku*². Jest to pierwsze w czasopiśmiennictwie polskim, nie licząc wcześniejszych wzmianek i recenzji, krytyczne opracowanie poświęcone określonej grupie kleryckich tytułów prasowych.

Przez kolejne 12 lat śladem ks. Rulki szli inni badacze czasopiśmiennictwa seminaryjnego. Już w 2004 r. ks. Jarosław Wąsowicz, zainteresowany „Exsulem” wydawanym podczas II wojny światowej w Łądzie, opublikował w „Poznańskich Zeszytach Humanistycznych” opracowanie zatytułowane: *Exsul – pismo więźniów obozu przejściowego dla duchowieństwa w Łądzie n. Wartą*³, a w 2008 r. cytowany już ks. Rulka wydał nowe opracowanie dotyczące prasy kleryckiej, tym razem poświęcone „Przedświtowi” – czasopismu alumnów polskich seminariów duchownych, wydawanemu w latach 1918-1931 we Włocławku⁴. W następnym, 2009 roku, zaprezentowane zostało bliżej „Tempus Liberum” – czasopismo alumnów

¹ *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918-1944*, oprac. i red. Z. Zieliński, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1981.

² K. Rulka, *Czasopisma kleryckie w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku*, Edukacja – Kultura – Teologia 2003, s. 289-300.

³ J. Wąsowicz, „Exsul” - *Pismo więźniów obozu przejściowego dla duchowieństwa w Łądzie n. Wartą*, Poznańskie Zeszyty Humanistyczne 2004, s. 135-139.

⁴ K. Rulka, „Przedświt” - *Czasopismo alumnów polskich seminariów duchownych w latach 1918-1931*, Teologia i Człowiek. Półrocznik Wydziału Teologicznego UMK 12(2008), s. 215-229.

Książęco-Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Krakowie poprzez wydrukowanie w półroczniku „Liturgia Sacra” opracowania ks. Janusza Mieczkowskiego o obecności tematyki liturgicznej na łamach wymienionego wydawnictwa kleryków krakowskich⁵.

Do grona odkrywców i popularyzatorów prasy alumnów polskich seminariów duchownych dołączył w 2010 r. ks. Roman Nir, drukując tegoż roku w *Encyklopedii Katolickiej* obszernie hasło dość szczegółowo przedstawiające tego rodzaju czasopiśmiennictwo wpisane na przestrzeni lat 1900-2009 w historię Polskiego Seminarium Duchownego z Detroit i Orchard Lake⁶. Ponadto, w 2010 r., ukazała się, pióra ks. Jerzego Zająca, w jego serii „Z płockiego czasopiśmiennictwa katolickiego”, pierwsza w dziejach czasopiśmiennictwa kleryckiego obszerna monografia o jednym z tytułów, tzn. o wydawanym w Płocku „Sursum Corda”⁷. Z kolei, w 2014 r., w *Encyklopedii Katolickiej*, ukazało się, zapowiadane w trzecim tomie tegoż wydawnictwa⁸, rozczarowujące swoją skromną treścią⁹, hasło Piotra Królikowskiego na temat polskich czasopism seminaryjnych¹⁰. Lata 2014-2015, dzięki kilku nowym artykułom ks. Zająca, ukazały ciekawe treści mało lub w ogóle nieznanymi czasopism kleryckich z Galicji, Kujaw, Mazowsza, Wileńszczyzny, Wołynia oraz stanów Massachusetts i Michigan w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej¹¹.

⁵ J. Mieczkowski, *Tematyka liturgiczna na łamach kleryckiego pisma „Tempus Liberum” w okresie międzywojennym*, Liturgia Sacra. Liturgia – Musica – Ars. Półrocznik Instytutu Liturgii, Muzyki i Sztuki Sakralnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego (2009)1, s. 101-114.

⁶ R. Nir, *Orchard Lake, Orchard Lake Schools, Seminarium Polskie św. Cyryla i Metodego*, w: *Encyklopedia Katolicka* [dalej: EK], t. 14, red. E. Gigilewicz, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin 2010, k. 721-723.

⁷ J. Zajęc, *Sursum Corda. Czasopismo studentów Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku. Część I. Lata 1925-1939*, Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu, Płock 2010; Z. K. Mikołajczyk, ks. Jerzy Zajęc, *Sursum Corda. Czasopismo studentów Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku. Część I. Lata 1925-1939*, Płock 2010, ss. 287, *Zeszyt Naukowy Międzynarodowego Centrum Dialogu Międzykulturowego i Międzyreligijnego – Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie* 2(2014), s. 265-267.

⁸ *Czasopisma*, w: EK, t. 3, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Grylewicz, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 1979, k. 780.

⁹ Większość najstarszych polskich czasopism kleryckich nie została tam w ogóle wymieniona.

¹⁰ P. Królikowski, *Seminaryjne czasopisma*, w: EK, t. 17, red. E. Gigilewicz, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin 2012, k. 1398-1399.

¹¹ Por. J. Zajęc, *Regionalizm w prasie studentów polskich seminariów duchownych (do 1945 roku)*, *Zeszyt Naukowy Międzynarodowego Centrum Dialogu Międzykulturowego i Międzyreligijnego – Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie* 2(2014), s. 69-78; tenże, *Prasa alumnów katolickich seminariów duchownych w Polsce do 1945 r. wobec wyznań, obrządków i kultur (W poszukiwaniu dialogu)*, *Zeszyt Naukowy Międzynarodowego Centrum Dialogu Międzykulturowego i Międzyreligijnego – Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie* 1(2014), s. 127-137; tenże, *Boje i pobojozwiska w czasopismach studentów polskich seminariów duchownych do 1945 roku*, *Zeszyt Naukowy Międzynarodowego Centrum Dialogu Międzykulturowego i Międzyreligijnego – Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie* 3(2015), s. 87-101; tenże, *Druh-Друж-Аmicus w: Sławistyczni studii: lingwistyka, literaturoznawstwo, dydaktyka*, t. 1, red. J. Zajęc, K. Leśniewski, P. Kopiec, M. Torczyński, Chmielnickij Dzierżawnij Centr Nauki, Innowacij ta informatyzacii, Chmielnicki 2015, s. 230-239; tenże, *Z polskich źródeł do historii ziemi łuckiej*

1. Z POSZUKIWAŃ NAJSTARSZYCH POLSKICH CZASOPISM KLERYCKICH. ICH ZASOBY, HISTORIA I TOPOGRAFIA

Prowadzona od szeregu lat kwerenda zasobów polskiej prasy kleryckiej pozwala stwierdzić, że do 1918 r., czyli do odzyskania przez Polskę niepodległości, ukazywało się co najmniej 17 czasopism (wraz z jednodniówkami i almanachami) redagowanych przez alumnów polskich greko- i rzymsko-katolickich seminariów duchownych diecezjalnych i zakonnych, niższych i wyższych (w tym instytutów oraz wydziałów teologicznych na polskich uniwersytetach)¹². Kwerenda ta objęła również dwie polskie uczelnie duchowne, funkcjonujące poza rodzimą ziemią, w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej: Polskie Seminarium Duchowne św. Cyryla i Metodego założone w Detroit, a następnie przeniesione do Orchard Lake (stan Massachusetts), gdzie z czasem powstał duży polski kompleks uczelniany, i drugą wyższą uczelnię zakonną – Seminarium Duchowne św. Jacka OO. Franciszkanów w Granby (stan Michigan).

Nie jest zamiarem autora, m.in. z uwagi na określone normy przedkładanych do druku opracowań, przedstawić szczegółową charakterystykę czasopism kleryków polskich seminariów duchownych wydawanych do 1918 r. Zostaną tutaj zaprezentowane podstawowe informacje o każdym z wydawanych tytułów.

1. Listę ich otwiera „Lirwak znak Sanu”. Pierwszy almanach przemyskich studentów przygotowany w 1852 r. przez wychowanków Seminarium Greko-Katolickiego w Przemyślu, i na szczęście, do dzisiaj zachowany. Nadarza się tutaj okazja, aby wyrazić własną sugestię, co do źródeł powstawania, formy i treści polskich pra-czasopism kleryckich. Były to właściwie zazwyczaj almanachy lub jednodniówki. Treści pierwszych znanych almanachów, pisanych z inspiracji przełożonych, powstawały podczas ferii letnich i dotyczyły w zasadzie dowolnych tematów różnorodnie przedstawianych, od reportaży poprzez tłumaczenia, pamiętnik wakacyjny, do klasycznych artykułów prasowych włącznie. Chodziło o to, aby przyszły kapłan-duszpasterz podjął próbę samokształcenia na odcinku wła-

---

w: *Slawistyczni studii ...*, s. 239-248; tenże, *Tematyka bezpieczeństwa polskiej tożsamości kulturowej w „Aurorze Serafickiej” - czasopiśmie braci franciszkańskiej z Granby (USA, stan Massachusetts)*, Zeszyt Naukowy Międzynarodowego Centrum Dialogu Międzykulturowego i Międzyreligijnego – Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 3(2015), s. 177-184; tenże, *Tropem ks. Jana Żukowskiego... O cierpieniu w świecie zwierząt*, w: *Rozród koni. Wybrane zagadnienia*, red. Z. Gajewski, A. Wehrend, Apra Wetpress, Warszawa 2015, s. 279-283; tenże, *Nieznane fragmenty czasopism seminaryjnych mówiące o życiu duchowym w Łucku czasu II Rzeczypospolitej*, *Niepodległość i Pamięć. Czasopismo humanistyczne* 2015(3), s. 143-158.

¹² J. Zajęc, *Czasopisma studentów polskich rzymsko-katolickich seminariów duchownych diecezjalnych [bez jednodniówek] wydawane do 1945 r. Tytuły, lata i miejsca wydania ich pierwszych numerów*, Zeszyt Naukowy Międzynarodowego Centrum Dialogu Międzykulturowego i Międzyreligijnego – Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 3(2015), s. 221-222; tenże: *Czasopisma studentów polskich rzymsko-katolickich seminariów / instytutów zakonnych [bez jednodniówek] wydawane do 1945 r. Tytuły, lata i miejsca wyd. ich pierwszych numerów*, tamże, s. 222.

snego formułowania myśli na poziomie godnym publicznego przedstawienia ich określone środowisku¹³. Podobne cele przyświecały wydawaniu jednodniówek, przygotowywanych zazwyczaj okazjonalnie, bądź dla zwrócenia uwagi na jakiś wybrany problem¹⁴.

2. Na drugiej pozycji w grupie najstarszych polskich czasopism kleryckich, wymienić należy, wydany w 28 lat po „Lirwaku znad Sanu”, a więc w 1890 r., na hektografie, w nakładzie 60 egz., w seminarium wrocławskim, tygodnik satyryczny „Lustro”. „Czasopismo to, dotyczące wewnętrznych spraw seminaryjnych, wychodziło konspiracyjnie, poza wiedzą władz tej instytucji. Gdy sprawa się wydała nakazano wszystkie numery (wyszło ich dziewięć), zebrać i zniszczyć”¹⁵. Nie ma więc czemu się dziwić, że poszukiwania jakiegokolwiek egzemplarza wrocławskiego „Lustra” do dzisiaj nie przyniosły żadnego efektu.

3. W latach 1892-1897, również w seminarium wrocławskim, alumn Waclaw Gajzer redagował, również bez wiedzy przełożonych, w jednym egzemplarzu, w postaci zeszytu, czasopismo kleryckie p.t. „Zdrój”¹⁶. Ono także funkcjonuje już tylko we wspomnieniach.

¹³ Właśnie almanach był pra-początkiem łuckiego „Caritasu”, na którego przykładzie warto prześledzić proces dojrzewania pomysłu na właściwe pismo kleryckie: „Przy końcu roku 1915, czy na początku 1916 ukazał się «skowronek». Był to pierwszy zbiorek pisanych artykułów, zebranych w gruby zeszyt, pod tytułem „Miscellanea kleryckie”. To był pierwszy oraz całoroczny egzemplarz. Na treść składały się różne opracowania, przeważnie teologiczne i tłumaczenia z obcych języków. Sprawa pisemka posunęła się ogromnie naprzód, gdy do seminarium, na stanowisko prefekta, przyjechał ś.p. ks. Grodecki. Kwestia organu kleryckiego stawała się coraz aktualniejszą. Nowy prefekt silnie popierał zapatrywania jednostek w tym kierunku. Sam tłumaczył alumnom znaczenie i żywotność prasy, robił zebrania, na których omawiano sposoby szerzenia dobrych pism. Jako na główny środek wskazywał przygotowanie osobiste do zabierania głosu publicznie w prasie. Środkiem zaś do tego kształcenia miało być stałe pisemko seminaryjne. Stąd istnienie jego stało się postanowieniem nieodwołalnym. Stworzono Komisję Redakcyjną o trochę wadliwym ustroju. W skład jej weszli delegaci ze wszystkich kursów, co utrudniało pracę. Obok tego powołano do życia Komitet Techniczny, który zajął się odbijaniem pisma na hektografie. Z licznych proponowanych nazw utrzymała się ostatecznie „Ruń”. Myśl była ta, że to początek pracy kleryckiej na tym polu, to ruń, po której należy się spodziewać kłosów i ziarna. Ta nadzieja była wyrażona we wstępnym artykule pierwszego numeru, który ukazał się w roku 1917”. Fr. Pluta, *Z dziejów „Charitasu”*, Charitas. Pisemko alumnów Seminarium Duchownego w Łucku 1(1931), s. 2.

¹⁴ Jednodniówka dała początek czasopismu „Eos” wydawanemu przez alumnów Seminarium Wileńskiego. Jego pierwszy numer z 17 listopada 1920 r. opatrzony jest następującą inskrypcją: „Eos”. Jednodniówka wydana przez alumnów Seminarium Wileńskiego.” Por. „Eos” [z dnia 17 listopada 1920 r.], s. 1, Ale kolejny numer tego czasopisma z 18 lutego 1921 r. nosi już nazwę „Eos. Czasopismo Koła Artystycznego w Seminarium Wileńskim”. W tymże numerze w słowie od redakcji informowano: „Z dniem dzisiejszym pismo jednodniówka „Eos” staje się czasopismem wychodzącym w pewnych odstępach czasu i przechodzi na własność Koła Artystycznego alumnów Seminarium Wileńskiego”. Por. *Od Redakcji*, „Eos”, [z 18 lutego 1921 r.], z. 2, s. 1. Podobny początek miało płockie „Sursum Corda”, o którym pierwszy jego redaktor ks. Cz. Rogalski, z okazji 10-lecia istnienia czasopisma, wspomina m.in.: „Przez pierwsze dwulecie pismo wychodziło w jednym egzemplarzu odręcznie pisany, jako jednodniówka”. Cz. Rogalski, *Z okazji dziesięciolecia istnienia „Sursum Corda”* [...], *Sursum Corda* (1935)4, s. 23.

¹⁵ K. Rulka, *Czasopisma kleryckie w Wyższym Seminarium Duchownym we Wrocławku*, s. 291.

¹⁶ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku. Teczka pt. Wspomnienia alumnów seminarium duchownego we Wrocławku 1887-1915, regał 08/2.

4. Ciekawą inicjatywą braci kleryków nowicjatu lwowskiego OO. Dominikanów były rozprawki opracowane przez nich w latach 1896-1897. „Przewiełbny O. Andrzej Fruhwirtz, generał obecny naszego zakonu, podczas swej wizyty w prowincji św. Jacka 1892 r. wyraził życzenie, aby bracia już w nowicjacie zaprawiali się do piśmiennictwa kościelnego. Za inicjatywą więc W. O. Piusa M. Bazana, Magistra nowicjatu bracia studenci pisywali odtąd listy do nowicjuszów Krakowskich, tzw. *Litterae pacificae*. Opracowywano w nich ważniejsze tematy z dziedziny teologii, filozofii i ascetyki i cztery razy w roku przesyłano do Krakowa. Niedługo jednak zachował się ten zwyczaj, bo z ważnych przyczyn niezależnych od Konwentu lwowskiego, bracia zaprzestali pisać listów. Ale za to nadarzyła się wkrótce, bo już w 1896 dogodna sposobność spełnienia woli Zwierzchnika Zakonu. W. X. Ludwik Dąbrowski, proboszcz ob. łać. w Bruckenthalu rozpoczął właśnie wydawać czasopismo cześć Przenajśw. Sakramentu mające na celu p.t. *Eucharistica, Przyjdź Królestwo Twoje* jako też inne poświęcone sprawom społeczno-kościelnym p. t. *Rozmaitości*. Wówczas W. O. Magister pomny zalecenia P. O. Generała zachęcił nowicjuszów lwowskich, aby zbożnemu dziełu – ile na to siły pozwolą – przyszedli z pomocą. Bracia chętnie wzięli się do pracy i od lutego 1896 do grudnia 1897 napisali 100 artykułów, które w tej właśnie książce są razem zebrane¹⁷.

5. W 1900 r. ukazał się, jako najstarsze czasopismo Polskiego Seminarium Duchownego św. Cyryla i Metodego w pierwszej jego siedzibie, w Detroit, w rękopisie, miesięcznik „Głos Studenta”¹⁸. Do czasów obecnych zachowały się przynajmniej dwa egzemplarze tego czasopisma: nr 2 z maja 1900 r. i nr 3 z czerwca tegoż roku. Pierwszy z nich liczył 28 stron, drugi – 24. Jak wynika z opisu okładek, komitet redakcyjny „Głosu Studenta” stanowiło wówczas siedem osób: Józef Zempka (redaktor naczelny), Juliusz Chyliński, Jan Klein, Michał Kozłowski, Benno Mroziński, Franciszek Nowak i Józef Kulik (zarządca finansowy). Znany jest również przepisujący dostarczone redakcji teksty. Piękną kaligrafią prace te wykonywał Władysław Stefaniak.

6. Ks. Rulka w swoich badaniach dotarł do danych, że „Na przełomie XIX i XX wieku ukazywało się jakieś czasopismo kleryckie, będące organem powstałego między 1898 a 1903 rokiem w seminarium wrocławskim towarzystwa o charakterze ascetyczno-naukowym, ukrytego przed rosyjskimi władzami zaborczymi. Czasopismo to, którego tytułu nie znamy, prowadził ówczesny alumn seminarium wrocławskiego Cezary Pęcherski¹⁹.”

7. Interesującą publikacją jest, wydana 3 czerwca 1905 r. przez kleryków OO. Redemptorystów w Tuchowie, 58-stronicowa jednodniówka przygotowana dla upamiętnienia uroczystości ku czci Najśłodszeo Serca Pana Jezusa, odprawio-

¹⁷ Przedmowa, w: *Rozprawki opracowane przez br.br. Kleryków nowicjatu lwowskiego OO. Dominikanów*, Lwów 1896-1897, s. 2.

¹⁸ „Głos Studenta”. Miesięcznik pro domo sua, wychodzący w Seminarium św. Cyryla i Metodego w Detroit, Michigan.

¹⁹ Z odręcznych, osobiście udostępnionych mi, notatek autorskich ks. K. Rulki, któremu wyrażam tutaj serdeczne podziękowanie.

nej 17 czerwca 1905 r. w Mościskach. Oprócz zawartych w niej treści, na uwagę zasługuje również pięknie wykonana grafika.

8. Na tej, ósmej, pozycji plasuje się, w porządku chronologicznym, „Miesięcznik Seminaryjny” alumnów Mohylewskiego Metropolitalnego Seminarium Duchownego z siedzibą w Petersburgu, którego pierwszy numer ukazał się najprawdopodobniej w styczniu 1908 r. Jest to z kolei najstarsze czasopismo polskich kleryków wydane drukiem²⁰. Jego pierwszym redaktorem był diakon Kazimierz Bukraba.

9. Z dniem 1 lutego 1909 r. zaczął wychodzić, wydawany po dzień dzisiejszy, w całości zachowany, „Meteor” – miesięcznik kleryków Wyższego Seminarium Duchownego Księży Misjonarzy w Krakowie na Stradomiu. Przez szereg lat przygotowywano go w maszynopisie, a następnie powielano, zaś w latach 30. XX w. ukazywał się drukiem z ilustracjami.

10. Z datą 8 maja 1912 r. ukazał się pierwszy numer „Studenckiego Dziennika” wydawanego przez kleryków Polskiego Seminarium Duchownego w Orchard Lake. Był to już kolejny tytuł wydawany przez studentów tego seminarium.

11. 5 września 1913 r. studenci tego samego Seminarium wydali drukiem pierwszy numer miesięcznika naukowo-literackiego „Wrzos”. Ukazywał się on co najmniej do końca 1916 r., zwracając uwagę wysokim poziomem edytorskim i ambitnymi publikacjami wypełnionymi gorącą atmosferą polonijną²¹.

12. i 13. Tutaj zapewne plasują się co najmniej dwie jednodniówki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku. Do takiego stanowiska upoważnia następujący fragment tekstu z łuckiego „Caritasu” (wcześniej noszącego tytuł „Charitas”) odniesiony do pochodzącego z diecezji płockiej i kształconego w tamtejszym Seminarium do 1914 r. ks. A. Jagłowskiego: „O latach spędzonych w Seminarium [Płockim] pisze jeden z kursowych kolegów i osobisty przyjaciel Księdza Jubilata: «Ks. Kan. Jagłowski jako alumn [...] chętnie podejmuje wkładane na siebie obowiązki koleżeńskie [...]. Przy wydawaniu jednodniówek seminaryjnych bierze na siebie największy ciężar»²². Jedna z nich przygotowana była podobno z okazji 1600-lecia wydania Edyktu Mediolańskiego.

14. Kolejny tytuł to „Pałka” – czasopismo wydawane również w Orchard Lake. Ukazywało się od 1 grudnia 1915 r. przynajmniej do połowy kwietnia 1916 r.

15. „Miscellanea kleryckie” – to pierwszy zbiorek pisanych artykułów zebranych w gruby zeszyt. To był pierwszy oraz całoroczny egzemplarz. Na treść składały się różne opracowania, przeważnie teologiczne i tłumaczenia z obcych języków.

16. „Tempus Liberum” – ukazujące się od 1917 r. jako czasopismo alumnów Księzęco-Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Krakowie. Najpierw wy-

²⁰ Udało się dotrzeć do trzech numerów tego miesięcznika z marca, kwietnia i maja 1908 r.

²¹ Możliwe było zapoznanie się z treścią większości numerów „Wrzosa” (1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 z 1914 r.; 3 i 10 z 1915 r. oraz 11 z 1916 r.)

²² Jest tam mowa o jednodniówkach, co pozwala przyjąć wydanie do 1914 r. – w którym ks. Jagłowski otrzymał święcenia kapłańskie – co najmniej dwóch tytułów. Por. *Dwadzieścia pięć lat w służbie Chrystusa, Caritas* (1939)1-2, s. 2.

dawano je w rękopisie, pod koniec lat 20. minionego wieku – w maszynopisie, a począwszy od listopada 1935 r. – drukiem. Z przerwami wydawany do dzisiaj.

17. „Ruń” – czasopismo alumnów Wyższego Seminarium Duchownego w Łucku, wydawane w 1917 r. – „była pismem miesięcznym, objętość jej wynosiła 20-24 stron na hektografie. Treść różna. Znakomicie przedstawiał się dział humorystyczny [...]. Życie «Runi» trwało dwa lata. Rok 1919 przyniósł rozpętanie rewolucji, a potem wojnę bolszewicką”²³. Tak rozpoczął się los tułaczy dla seminarium łuckiego, które znalazło gościnę w Gnieźnie. Był to równocześnie upadek i koniec wydawanego tam czasopisma kleryckiego.

Największy rozwój polskiego czasopiśmiennictwa kleryckiego przypada na lata II Rzeczypospolitej. Włącznie z czasem II wojny światowej powstały co najmniej 64 nowe tytuły czasopism wydawanych przez studentów polskich seminarów duchownych diecezjalnych i zakonnych.

2. NAJSTARSZY REDAKTORZY I WSPÓŁPRACOWNICY

Wedle ostrożnych szacunków można przyjąć, że czasopisma polskich seminarów duchownych, wydawane do 1945 r., skupiły wokół siebie łącznie kilkanaście tysięcy alumnów-redaktorów²⁴. Ilu z nich pracowało na rzecz czasopism najstarszych, funkcjonujących do 1918 roku? Nie będzie łatwo to obliczyć, przede wszystkim z powodu jeszcze stosunkowo małej wiedzy co do faktycznej ilości ukazujących się w tamtych latach tytułów, co do ich żywotności i ewentualnych miejsc, w których należałoby zintensyfikować kwerendę. Już dziś natomiast można pokazać, jak to niektórzy byli alumni-redaktorzy po latach, już nie na kartach czasopism kleryckich, ale na kartach poważniejszych wydawnictw czy wręcz na kartach życia zaczęli pisać swoje nowe, nieporównanie większe dzieła. Zagadnienie to, po głębokim studium, może stać się źródłem ciekawych konstatacji. Można jednak już dzisiaj wskazać na pewne osoby, których życie bez wątpienia dowartościowuje środowisko redakcyjne najstarszych polskich czasopism kleryckich; osoby te można znaleźć przy wielu tytułach, np. w redakcjach wrocławskiego „Lustra”, mohylewskiego „Miesięcznika Seminaryjnego”, krakowskiego „Meteora” czy płockich jednodniówek.

Redaktorem naczelnym „Lustra” był Wacław Bliziński, znany później w Polsce wielki kapłan-społecznik z Liskowa²⁵. Jeden z jego współpracowników, Rudolf Filipiński, po latach kierował redakcją „Kroniki Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”²⁶.

Redaktor wydawanego w Petersburgu mohylewskiego „Miesięcznika Seminaryjnego” – Kazimierz Bukraba, przez wiele lat pracował jako ofiarny kapłan-

²³ Fr. Pluta, *Z dziejów „Charitasu”*, s. 3.

²⁴ Np. monografia płockiego „Sursum Corda”, na podstawie zachowanych roczników z lat 1928-1939, wyszczególnia imiennie w indeksie autorów 149 osób.

²⁵ Por. Cz. Strzeszewski, *Bliziński Wacław*, w: EK, t. 2, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, *Katolicki Uniwersytet Lubelski*, Lublin 1976, k. 659.

²⁶ Por. K. Rulka, *Filipiński Rudolf*, w: EK, t. 5, red. E. Bieńkowski i in., *Katolicki Uniwersytet Lubelski*, Lublin 1989, k. 221-222.

-duszpasterz na wschodnich kresach Polski, a następnie jako biskup piński²⁷. Czapismo było drukowane i kolportowane do parafii i duszpasterzy.

Niewątpliwie, najwięcej świetlanych postaci wpisało w swój życiowy dorobek współpracę z redakcją „Meteora” z krakowskiego Stradomia. Spośród wielu, często wymienia się Karola Michalskiego, Konstantego Michalskiego, Wilhelma Michalskiego, Leopolda Petrzyka i Jana Rzymelkę. Pierwszy z Michalskich: Karol kształcony na Uniwersytecie Jagiellońskim, w Paryżu i Rzymie, był wieloletnim wykładowcą filozofii i teologii oraz superiorem w Krakowie na Kleparzu²⁸, drugi – Konstanty, bliski i ceniony współpracownik Polskiej Akademii Umiejętności, był profesorem, dziekanem, a następnie rektorem Uniwersytetu Jagiellońskiego²⁹, trzeci – Wilhelm, ceniony biblista, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, był pierwszym dziekanem Wydziału Teologicznego na tej uczelni³⁰. Z kolei, Leopold Petrzyk, znany historyk Kościoła – pracownik nauki i ofiarny duszpasterz, superior i proboszcz parafii św. Krzyża na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie, zasłużył się w powojennej odbudowie tej świątyni³¹. Natomiast, Jan Rzymelka – redaktor, historyk i działacz społeczny, współpracował z Korfantym w czasie powstań śląskich i na rzecz obrony zachodnich kresów Polski, wspomagał swoje Zgromadzenie w Brazylii i tamtejszą Polonię, otrzymał – zawetowaną potem przez Piłsudskiego – nominację na biskupa polowego Wojska Polskiego, był superiorem warszawskiej parafii św. Krzyża w latach okupacji hitlerowskiej, więźniem obozów koncentracyjnych, komisarzem arcybiskupim Loretanek³².

Wreszcie, wspomniany redaktor co najmniej dwóch płockich jednodniówek sprzed 1915 r., Antoni Jagłowski, wychowanek Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku³³, późniejszy profesor i wieloletni rektor Seminarium Duchownego w Łucku³⁴, fundator i dobrodziej sierocińców w tamtym rejonie³⁵, przeszedł – obok swego biskupa A. Szelażka – do historii Kresów Wschodnich jako wielki

²⁷ Por. A. Petrani, *Bukraba Kazimierz*, w: EK, t. 2, k. 1189-1190.

²⁸ Por. S. Janaczek, *Michalski Karol*, w: *Słownik Polskich Teologów Katolickich 1918-1981* [dalej: SPTK], red. L. Grzebień, t. 6, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1983, s. 455-456; M. Konieczny, *Michalski Karol*, w: EK, t. 12, red. E. Ziemann, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin 2008, k. 801-802.

²⁹ Por. S. Janaczek, *Michalski Konstanty*, w: SPTK, t. 6, s. 456-464; E. Ziemann, *Michalski Konstanty*, w: EK, t. 12, k. 802-804.

³⁰ Por. S. Janaczek, *Michalski Wilhelm Wincenty*, w: SPTK, t. 6, s. 464-468; W. Rakocy, *Michalski Wilhelm*, EK, t. 12, k. 805.

³¹ Por. S. Janaczek, *Petrzyk Leopold*, w: SPTK, t. 6, s. 650-652; W. Umiński, *Petrzyk Leopold*, w: EK, t. 15, red. E. Gigilewicz, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin 2011, k. 404-405.

³² Por. W. Umiński, *Rzymelka, Rzymelko Jan*, w: EK, t. 17, red. E. Gigilewicz, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin 2012, k. 773-774; S. Janaczek, *Rzymelka (Rzymelko) Jan*, w: SPTK, t. 7, s. 68-72.

³³ Por. M.M. Grzybowski, *Duchowieństwo Diecezji Płockiej. Wiek XX*, tom 1, część 2, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej „Biblos”, Płock 2008, s. 126-127.

³⁴ Por. *Ksiądz Rektor wśród nas, Caritas* (1939)1-2, s. 4-8.

³⁵ Por. *Wśród najmniejszych*, tamże, s. 8-11.

syn tamtejszego Kościoła i ofiarny ojciec tamtejszego ludu³⁶. Nie zważając na przeciwności, których nie szczędziło mu życie, wpisał się w dzieje Kościoła na różnych polach aktywności duszpasterskiej.

3. PRÓBA PODSUMOWANIA DOTYCHCZASOWYCH BADAŃ

Kilkunastoletnia kwerenda czasopiśmiennictwa studentów polskich seminariów duchownych, zarówno jej najstarszego okresu, tzn. do 1918 r., jak i z czasów II Rzeczypospolitej i z lat okupacji hitlerowskiej w Polsce przekonuje, że badania te należy kontynuować, analizując wszystkie dostępne źródła, poświęcając w tym dużo uwagi zagranicznym bibliotekom, archiwom i zbiorom prywatnym, gdzie m.in. w drodze międzyuczelnianej wymiany czy też z racji udziału w międzynarodowych wystawach, trafiały polskie czasopisma, także czasopisma kleryków seminariów polskich. Niejednokrotnie uważa się je tam za egzemplarze szczególnie interesujące. Mając na uwadze dotychczasowe doświadczenia w tym działaniu, jak również poważne luki w poszczególnych tytułach, trzeba długich, żmudnych i cierpliwych poszukiwań.

Poszukiwania te pozwalają odkrywać coraz to nowe pozycje czasopiśmiennictwa seminaryjnego, w tym z lat najbardziej odległych, tzn. do 1918 r. Szczegółowa lektura zamieszczanych tam publikacji kleryckich jest isticie panoramiczną odsłoną stanu uczelni na krótko przed odzyskaniem niepodległości Polski, obrazem stanu ducha samych studentów, ich emocji wobec tej epokowej chwili oraz zwyczajnego toku życia i pracy przygotowujących do podjęcia wielkich nowych wyzwań religijno-narodowo-społecznych. Warto mieć to na uwadze podczas prac nad biogramami profesorów i alumnow polskich seminariów duchownych i nad monografiami tych uczelni.

PERIODICALS OF POLISH SEMINARISTS BEFORE 1918.
(ACCORDING TO THE STATE OF RESEARCH AT THE END OF 2015)

Summary

Studies on alumni periodicals before 1945 completely ignored the journals edited and published by the students of Polish seminaries. Similarly, biographies of Catholic writers or studies regarding diocesan and religious seminaries in Poland failed to take into account the rich history contained in students' articles and chronicles, ignoring even such nationwide titles as "Przedświt" from Wrocław. The author of the present article provides information on the periodicals edited by the students of Polish seminaries before 1918.

Keywords: Student periodicals, seminaries, history, the query

³⁶ Por. *Dwadzieścia pięć lat w służbie Chrystusa*, tamże, s. 2-4; J. Kalinowska, *Jagłowski Antoni*, w: EK, t. 7, red. J. Duchniewski, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 1997, k. 676-677; J. Zając, *Nieznane fragmenty czasopism seminaryjnych mówiące o życiu duchowym w Łucku czasu II Rzeczypospolitej*, s. 150-153.

Nota o Autorze: ks. dr Jerzy Zajęc, socjolog, absolwent KUL i UKSW, członek Towarzystwa Naukowego Franciszka Salezego. Obszar zainteresowań naukowo-badawczych: czasopiśmiennictwo seminariów duchownych, regionalizm, dialog międzykulturowy i międzyreligijny. Na co dzień współpracuje z Międzynarodowym Centrum Dialogu Międzykulturowego i Międzyreligijnego UKSW w Warszawie.

Słowa kluczowe: czasopisma studenckie, seminaria duchowne, historia, kwerenda